

УДК 378.1 323.272

**ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ
В УКРАЇНІ У 20-І РР. ХХ СТ.**

аспірант, Калініченко Т. М.

Харківський національний педагогічний університет імені
Г. С. Сковороди, Україна, м. Харків

У статті на основі нормативних документів, архівних матеріалів, аналізу науково-історичної літератури проаналізовано деякі процеси, які відбувалися у системі вищої освіти у 20-і рр. ХХ століття після прийняття «Кодексу законів про народну освіту УСРР». Предмет дослідження – досвід відображення деяких фактів в системі вищої освіти з прийняттям і введенням у дію «Кодексу законів про народну освіту УСРР» в українській республіці в досліджуваний період. Мета дослідження є з'ясування окремих аспектів в системі вищої освіти України при прийнятті цього «Кодексу законів...» і введенні його у дію у 1922 року. Акцентується увага на змісті цього документу, викладаються деталі його чотирьох книг; аналізується початок існування інститутів як вищих навчальних закладів; розглядається питання становлення технікумів і керівництво ними; окреслюється фінансування Вищих трирічних педагогічних курсів.

Ключові слова: вища освіта, Україна, ХХ століття, Кодекс, Головпрофос, губпрофос, інститут, технікум.

T. Kalinichenko, post-graduate student, Features of the activity of institutions of higher education in Ukraine in the 20th of the XX century / Kharkiv National Pedagogical University named after H. S. Skovoroda, Ukraine, Kharkiv

In the article on the basis of normative documents, archival materials, analysis of scientific and historical literature some processes are analyzed that took place in the system of higher education in the 20th of the XX century after the adoption of the «Code of Laws on the National Education of the Ukrainian SSR». The subject of the research is the experience of the reflection of some aspects in the system of higher education with the adoption and introduction of the «Code of Laws on the National Education of the Ukrainian SSR» in the Ukrainian Republic during the studied period. The purpose of the study is to elucidate certain aspects of the system of higher education of Ukraine when adopting the «Code of Laws ... » and putting it into effect in 1922. The paper focuses on the content of this document, details of its four books are given; the beginning of existence of institutes as institutions of higher education is analyzed; the issue of the formation of technical schools and their management is considered; financing of Higher three-year pedagogical courses is outlined.

Key words: higher education, Ukraine, XX century, Code, Main committee of professional and specialized and scientific education (Golovprofos), department of provincial professional education (gubprofos), institute, technical school.

Загальна постановка проблеми і її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Актуальність дослідження полягає в тому, що на сьогоднішній день бурхливий розвиток сучасної науки і техніки ставить нові цілі перед освітою. Але їх досягнення неможливе без урахування досвіду минулого, надбань світової та вітчизняної педагогічної думки, особливо початку ХХ ст., коли відбувався пошук нової системи вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема ретроспективного аналізу вищої освіти в Україні досліджувалася

багатьма вченими, зокрема В. Бакіровим [1], В. Духопельниковим [1], Б. Зайцевим [1], І. Зайченко [2], І. Ящук [3] та іншими. Проте, окремі факти періоду 20-х років минулого століття потребують додаткового вивчення, зокрема процеси, які відбувалися у системі вищої освіти у досліджуваній період на території України.

Формулювання мети статті та завдань. У зв'язку з цим метою даної статті є з'ясування окремих аспектів в системі вищої освіти України при прийнятті «Кодексу законів про народну освіту УСРР» і введенні його у дію у 1922 року.

Виклад основного матеріалу статті. У 1920 році продовжувався процес руйнації попередньої системи освіти на Україні, який більшовики розпочали у 1919 році. Разом з цим, з кінця 1920 – початку 1921 року почалося будівництво радянської освіти. Була створена комісія Наркомосу і прийнятий «Кодекс законів про народну освіту УСРР», затверджений ВУЦВК «з метою встановлення основ просвітницької політики і об'єднання виданих раніше законів по народній освіті». Він був введений у дію «на всій території УСРР з 25 листопада 1922 року» при одночасній відміні «всіх раніше виданих законів, ... які суперечать постановам, викладеним у Кодексі» [4].

Кодекс складався із вступу та чотирьох книг. У першій визначалася система управління освітою в республіці: структура нещодавно реорганізованого Народного комісаріату освіти (народний комісар, його заступник, секретаріат, фінансово-економічне управління, колегія, головний політико-освітній комітет, головний комітет соціального виховання дітей, головний комітет професійної і спеціально-наукової освіти тощо), функції усіх підструктур та джерела фінансування [5; 6, с. 853-865].

У другій книзі викладалися система соціального виховання дітей та соціальної охорони неповнолітніх у різних закладах (дитячі

будинки, інтернати, трудові школи, трудові колонії для неповнолітніх правопорушників, позашкільні дитячі клуби і т. інш.) та завдання.

Четверта книга надавала систему виховання і політичної освіти дорослих (бібліотеки, клуби, музеї, сільські будинки тощо) та значення мистецтва у ній.

В третій книзі («Професійна та спеціально-наукова освіта») окреслювалася роль науково-дослідних кафедр у підготовці висококваліфікованих кадрів для ВНЗ і робилася спроба всебічно регламентувати життєдіяльність навчальних закладів мережі вищої освіти (технікумів, інститутів, Вищих трирічних педагогічних курсів).

Статті 313-315 «Кодексу...» проголошували, що інститути є «вищими навчальними закладами, призначеними для підготовки керівників, фахівців і організаторів вищої кваліфікації для широких галузей народного господарства», вони підпорядковувалися Головпрофосу УСРР; цей орган відповідав за «послідовне впровадження трирічного курсу» навчання.

Ректор («відповідальний завідуючий інститутом») та політкомісар («відповідальний представник державної влади») здійснювали керівництво адміністративно-господарською і навчальною діяльністю інституту, вони були призначені Головпрофосом; документ додавав, що «при потребі» проректор може додаватися для допомоги ректору, помічник – політкомісару, діяльність якого «визначається особливою інструкцією». Існувало також бюро інституту «для координації роботи на факультетах» (ректор і проректор; комісар і його помічник; декани факультетів), висновки якого мали лише «дорадчий характер». Збиралися загальні збори навчального закладу (технічні співробітники і викладачі, «представники студентів, обрані від усіх факультетів»); вони скликалися один раз в триместр для заслуховування і обговорення звіту ректора. Засновувалися «відповідні комісії

спеціалістів» (предметні) «для направлення і координації навчальних планів і програм» і навчально-контрольна комісія – для контролю за виконанням навчального плану згідно статей 325 і 326 «Кодексу законів...» [6, с. 883-884].

Факультети, які займалися визначенням умов переводу вихованців з триместра на триместр, розробкою навчальних планів і програм, контролем за процесом викладання та навчання студентів були складовими частинами інститутів. Декан, який призначався Головпрофосом «з числа викладачів факультету», заступник декана, факультетська комісія – «дорадчий орган, що сприяє декану у вирішенні факультетської справи» (декан, секретар факультету, представники навчально-допоміжних установ і кафедр, два представника від студентства), загальні збори факультету здійснювали керівництво факультетом [6, с. 883-884].

У статті 340 визначалися технікуми – освітні установи нового типу: «вищі навчально-технічні заклади, що готують керівників-спеціалістів»... «у вузькій галузі народного господарства». На відміну від інститутів технікуми перебували у віданні губернських відділів професійної освіти (губпрофосів); тільки ті, що мали «загальноукраїнське і науково експериментальне значення», підпорядковувалися Головпрофосу.

Управляючий і політичний керівник, призначені у відповідності з підпорядкуванням, Головпрофосом або губпрофосом, здійснювали керівництво технікумом. Були також колективні органи управління: комітет технікуму (представники від студентства, викладачів, середньо-технічного персоналу під головуванням управляючого, політрук (без права голосу)), правління (управляючий з помічниками з господарської і навчальної частини), «загальні збори усіх викладачів, технічного персоналу та учнів технікуму».

Реорганізація колишніх середніх технічних, агрономічних навчальних закладів поклала початок існуванню технікумів; спочатку їх кваліфікували як середню ланку. Трохи пізніше технікуми отримали статус вищих навчальних закладів і цей факт сприяв суттєвому скороченню їх чисельності (найбільші з них були визнані ВУЗаами, інші стали професійними школами). В кінці 1921 року в УСРР існувало 298 технікумів, через рік – 195. Згодом їх чисельність налічувала 145 денних, вечірніх робітничих технікумів та Вищих трирічних педагогічних курсів [7, с. 71; 6, с. 884-886].

На початку 20-х років, маючи в якості бази колишні учительські семінарії, були створені Вищі трирічні педагогічні курси. Вони призначалися для надання освіти і підготовки висококваліфікованих кадрів для народної школи. В «Кодексі законів про народну освіту УСРР» було зазначено, що «по своїм правам педагогічні курси прирівнюються до технікумів», тобто вони розглядалися як заклади вищої освіти.

Зазначені курси підпорядковувалися губпрофосам, завідувач курсів і помічник призначалися ними же; комітет курсів (два представника від викладачів, один – від курсантів, завідувач, його помічник) і загальні збори були органами самоврядування. Політрук, якого призначав Головпрофос займався політичним життям навчального закладу в інститутах та технікумах [3, с. 71; 6, с. 896-897].

Одна частина курсів фінансувалася з державного бюджету, друга – з місцевого; вчені відмічають, що у 1924-1925 навчальному році мережа курсів налічувала 60 закладів, половину з яких утримувала держава, іншу половину – місцеві органи. Починаючи з 1925 року всі Вищі трирічні педагогічні курси були перейменовані в педагогічні технікуми [3, с. 74; 7, с. 71; 8, с. 761].

Висновки і перспективи подальших досліджень у цьому напрямку. Отже, на основі проведеного аналізу можна зробити висновок про те, що з кінця 1920 – початку 1921 року радянською владою почалося будівництво нової системи освіти на території української республіки: був поданий стислий зміст чотирьох книг «Кодексу законів про народну освіту УСРР», введеного в дію в 1922 році на Україні; проаналізовано початок існування інститутів як вищих навчальних закладів; розглянуто питання становлення технікумів і керівництво ними; окреслено фінансування Вищих трирічних педагогічних курсів, одна частина яких фінансувалася з державного бюджету, друга – з місцевого. На основі нормативних документів, архівних матеріалів, аналізу науково-історичної літератури систематизовані деякі процеси, які відбувалися у системі вищої освіти досліджуваного періоду.

Література:

- 1. Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна за 200 років/ В. С. Бакіров, В. М. Духопельников, Б. П. Зайцев та ін. Харків: Фоліо, 2004. 750 с.*
- 2. Зайченко І. В. Історія педагогіки: посібник у 2-х кн. К.: вид. дім «Слово», 2010. Кн. 2. 1032 с.*
- 3. Ящук І. П. Виховний процес у вищих педагогічних навчальних закладах України: знахідки і проблеми (20-ті – 80-ті рр. ХХ ст.). Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. 416 с.*
- 4. О введении в действие Кодекса законов о народном просвещении. Собрание узаконений и распоряжений Рабоче-Крестьянского Правительства Украины. 1922. № 49. С. 849.*

5. Положення про народний комісаріат освіти, губернські і повітові відділи народної освіти та річний звіт про діяльність наркомосу УСРР за 1821 р. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 2. Спр. 714. 31 арк.
6. Кодекс законів о народном просвещении УССР. Собрание узаконений и распоряжений Рабоче-Крестьянского Правительства Украины. 1922. № 49. С. 850-922.
7. Пітов В. І. Вища школа Української РСР. К.: Вид-во Київського ун-ту, 1967. Ч. 1 (1917-1945 рр.). 395 с.
8. Список шкіл і політично-освітніх і наукових закладів народного комісаріату освіти, утримуваних за рахунок державного бюджету в 1924-1925 бюджетовому році. Збірник узаконень та розпоряджень Робітничо-селянського уряду України. 1924. № 41. С. 757-768.

References:

1. Kharkivs'kyu natsional'nyu universytet im. V. N. Karazina za 200 rokiu [Kharkiv National University named after. V. N. Karazin within 200 years] / V. S. Bakirov, V. M. Dukhopel'nykov, B. P. Zaytsev ta in. [and others] Kharkiv: Folio, 2004. 750 s. [in Ukrainian].
2. Zaychenko I. V. Istoriya pedahohiky: posibnyk u 2-kh kn. [The history of pedagogy: manual in 2 books.] K.: vyd. dim «Slovo» [Publishing house «Slovo»], 2010. Kn. 2. [Book 2] 1032 s. [in Ukrainian].
3. Yashchuk I. P. Vykhovnyu protses u vyshchyykh pedahohichnykh navchal'nykh zakladakh Ukrayiny: znakhidky i problemy (20-ti – 80-ti rr. KHKH st.) [The educational process in higher pedagogical educational institutions of Ukraine: finds and problems (20th - 80th of the 20th century)]. Kam"yanets'-Podil's'kyu : Aksioma, 2010. 416 s. [in Ukrainian].
4. O vvedenyy v deystvye Kodeksa zakonov o narodnom prosveshchenyy [On the enactment of the Code of laws on public education]. Sobraneye uzakonenyy u rasporyazhenyy Raboche-Krest'yanskoho Pravytel'stva

Ukrayny [Collection of legal acts and orders of the workers and peasants government of Ukraine]. 1922. № 49. S. 849. [in Russian].

5. *Polozhennya pro narodnyy komisariat osvity, huberns'ki i povitovi viddily narodnoyi osvity ta richnyy zvit pro diyal'nist' narkomosu USRR za 1821 r. [Regulations on the public commissariat of education, provincial and district departments of public education, and the annual report on the activities of the narkomos of the USSR of 1821] TSDAVO Ukrayiny. F. 166. Op. 2. Spr. 714. 31 ark. [in Ukrainian].*

6. *Kodeks zakonov o narodnom prosveshcheny USSR [Code of laws on public education of the USSR]. Sobranye uzakonenyy y rasporyazhenyy Raboche-Krest'yanskoho Pravytel'stva Ukrayny [Collection of legal acts and orders of the workers and peasants government of Ukraine]. 1922. № 49. S. 850-922. [in Russian].*

7. *Pitov V. I. Vyshcha shkola Ukrayins'koyi RSR [High school of the Ukrainian SSR]. K. : Vyd-vo Kyyivs'koho un-tu [Publishing house of the Kyiv University], 1967. Chastyna 1 [Part 1] (1917-1945). 395 s. [in Ukrainian].*

8. *Spysok shkil i politychno-osvitnikh i naukovykh zakladiv narodnoho komisariatu osvity, utrymuvanykh za rakhunok derzhavnoho byudzhetu v 1924-1925 byudzhetovomu rotsi [List of schools and political and educational and scientific institutions of the public Commissariat of Education, held at the expense of the state budget in 1924-1925 fiscal year]. Zbirnyk uzakonen' ta rozporyadzhen' Robitnycho-selyans'koho uryadu Ukrayiny [Collection of laws and orders of the workers and peasants government of Ukraine]. 1924. № 41. S. 757-768. [in Ukrainian].*